

KOZÁRI JÓZSEF – VIZI SÁNDOR

A SZOVJET VÖRÖS HADSEREG TELJESÍTMÉNYE A FINN TÉLI HÁBORÚBAN A MAGYAR HONVÉD VEZÉRKAR SZEMÉVEL

A Hadtörténelmi Levéltár állományában található egy titkos minősítésű jelentés 3265/elN1vkf/1941 számon Az orosz hadsereg jellemzése az 1939/40. évi finn-orosz háború tükrében címmel. Ennek segítségével képet alkothatunk arról, hogyan értékelte a magyar királyi honvéd vezérkar a Vörös Hadsereg teljesítményét a finn háborúban. A jelentés orosz részről „az emberanyag véráldozatot nem ismerő kiméretlen bevetéséről, a hadianyag hatalmas arányú rendelkezésre bocsájtásáról, mely mind méreteiben, mint kihatásaiban kimerítette az anyagcsata fogalmát”,¹ finn részről pedig „korszerű felszereléssel hiányosan ellátott, de jó kiképzésű, és a terep adottságait mintaszerűen kihasználó kis erőknek önfeláldozásig menő élet-halál harcáról”² számol be, majd fölteszi a kérdést, mi az oka, hogy a hatalmas orosz erőfölény nem eredményezett azonnali átütő sikert. A válasz a jelentés készítői szerint a kedvezőtlen időjárásban és az „orosz hadsereg hiányosságaiban” – melyeket a későbbiekben részletesen elemeznek – keresendő. A dokumentum hangsúlyozza, hogy megállapításai kizárólag a finn-orosz háborúval kapcsolatosak, és nem kizárt, hogy „az oroszok egy más ellenséggel szemben, és egy olyan hadszíntéren, amelyen otthonosan érzik magukat, kedvezőbb hadászati és harcászati készséget tudnak majd felmutatni. A magyar viszonyokra való átértékelésnél erre tehát figyelemmel kell lenni.”³ Vagyis a jelentés megállapításai nem feltétlenül általánosíthatóak.

A Vörös Hadsereg vezetéséről megállapítják, hogy „körülbelül 10 évvel ezelőtt még 10 %-ban a cári orosz hadsereg tisztjei képezték. Ez a szám Sztálin (!) 1937-ben végrehajtott tisztogató munkája következtében 1-2 %-ra csökkent. Lehetséges, hogy a tisztikar ezáltal politikailag egységesebb lett, de értéke, tudása és műveltsége azonban feltétlenül vesztett színvonalából. Természetesen leghátrányosabban éreztették kihatásukat a vezető állásokban elrendelt kivégzések. 5 tábornagyból 2, 57 hadtestparancsnok közül 43, 138 hadosztályparancsnok közül 122 tűnt el. E tisztogatások folyamán a Vörös Hadsereg sok értékes és tapasztalt vezetőt vesztett, akiket teljes értékűen néhány év alatt nem lehet pótolni.”⁴

¹ Hadtörténelmi Intézet Könyvtára 3265/elN1vkf/1941. 3. l.

² Uo.

³ Uo.

⁴ Uo.

„A vezetés színvonalára legjelemezőbb, milyen helytelenül mérlegelte a finn hadszíntér földrajzi adottságait és az időjárás befolyását.”⁵ Vagyis nyilvánvaló, hogy az orosz katona is megfagy a hidegben, ha nincs megfelelő felszerelése.

Éles bírálatot kapott a magyar megfigyelőktől a Vörös Hadseregben dívó kettős parancsnoki rendszer. Véleményük szerint nem vált be a gyakorlatban „az a rendszer amely a hadműveletek irányítását és vezetését a katonai parancsnok és a politikai megbízott között osztja meg... Súlyos idővesztés és zavar keletkezett abból, hogy minden parancs végrehajtásához a politikai vezető előzetes hozzájárulása volt szükséges, mindenek előtt azonban kerékkötőjévé vált a kezdeményezésnek, és megszüntette a felelősség érzetét.”⁶ Azt viszont elismerte, hogy „a politikai korbács” a fegyelem fenntartásában sokszor igen fontos szerepet játszott. „A politruk, ha erélyes és ügyes volt, kiméletlen fegyelmet tartott, minden mulasztás vagy hiba azonnal megkapta a büntetést.”⁷ Az észrevétel jogosságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a háború folyamán a későbbiekben ezt a rendszert megszüntették.

A parancsnoki kar bírálatát folytatva a dokumentum leszögezi, hogy „a Vörös Hadsereg tisztikara kiméletlennek és a veszteségekkel szemben egykedvűnek, ugyanakkor azonban, különösen a felsőbb rendfokozatokban lassúnak, merevnek és formákhoz ragaszkodónak mutatkozott”.⁸ A megfigyelők megállapították, hogy ezek a tulajdonságok az alacsony műveltségi színvonalnak tudhatóak be. Ugyanis a vörös tisztikar zöme eszének, erőszakosságának és „politikai igazhivőségének” köszönhetően a rendfokozatát és beosztását. De azt is hozzátették, hogy a vörös parancsnokok „általában bátor emberek voltak”, és a harc folyamán idegzetük rendben volt.⁹

A magyar tisztak viszont kívánnivalót találtak a vezérkar és általában a vezetés munkájában. Mint leírták: „a vezérkar, illetve a törzsek munkájával maguk az oroszok sem voltak megelégedve: annak zűrzavarát, és merevségét kifogásolták. Ha a vezérkar vezetési tevékenységében hibák is voltak, egyet azonban el kell ismerni: az anyagi ellátás még a legnehezebb közlekedési viszonyok mellett is kifogástalanul működött.”¹⁰

Ami a hadműveleti vezetést illeti: „szembetűnik annak merevsége és formákhoz való kötöttsége, valamint vér- és anyagkészletekkel szembeni legteljesebb nemtörődömsége.”¹¹

A hadműveleti vezetésről szólva a jelentés készítőinek feltűnt „annak merevsége és formákhoz való kötöttsége, valamint vér- és anyagvesztésekkel szembeni legteljesebb nemtörődömsége. A hadműveleti tervek egyszerűek voltak, elgondolásuk már kezdettől fogva átlátszó volt, emellett és ennek ellenére az eredeti tervhez még akkor is görcsösen ragaszkodtak, ha az a biztos megsemmisüléshez

⁵ Uo.

⁶ Uo.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo.

vezetett. Amikor a gyorsan változó helyzet azonnali új elhatározást, gyors és az eredeti tervtől lényegesen eltérő végrehajtást kívánt, az alkotó képesség hiánya azonnal kiütözött. Úgy látszik az orosz harcmodor megtartotta régi jellegét: most is szlávosan nagyvonalú és erőszakos, tékozló és nyugat európai szemmel nézve szellemtelen maradt.¹² További kritika a vezetéssel szemben, hogy „különösen a háború kezdetén az orosz vezetők nem egyszer szándékosan téves jelentéseket adtak le előljáró parancsnokságaiknak. Megtörtént például, hogy a támadási cél elérését jelentették, amikor attól még 10-15 kilométerre voltak a csapatok. Ez a felelőtlenség, vagy az egyéni érdek kidomborítása érdekében történt, vagy abból a félelemből fakadt, hogy a kapott feladat végre nem hajtása az érintett parancsnok »felszámolására« vezethetne. E súlyos hiba egyébként az orosz élet minden terén befészkelődött.”¹³ A magyar katonai elemzők ebben az utolsó sorban a sztálini rendszer lényegére tapintottak.

A fegyvernemek és harceszközök jellemzése során az orosz gyalogságról megállapították, hogy „híréhez méltónak bizonyult: bátor volt, kitartó és igénytelen, azonban kezdeményezésre képtelen és nagyon gyakran passzív”.¹⁴ Kiképzéséről megállapították, hogy „a hosszú szolgálati idő ellenére alacsony” színvonalú, „erkölcsi tekintetben pedig gyenge. Az önműködő fegyverek tüze, de a puskák tüze is pontatlan volt. A csapatok az erdőben vívandó harcban nagy gyakorlatlanságot mutattak, ezt igyekeztek is a lehetőségek szerint elkerülni. Az iránytűk és az órák hiánya súlyos következményekkel járt.”¹⁵

A finn és az orosz katona összehasonlítása során megállapították, hogy „a finn harcos a harc, és a harctéri szolgálat minden mozzanatában önálló egyéniség, aki mindig és elsősorban magában bízott. Az orosz harcos ezzel szemben tömegharcos, aki határtalanul bízott az új fegyverekben, elsősorban a harckocsikban, és a tömeg erejében.”¹⁶ A finn harceljárásról szólva megállapították, hogy „a legmesszebb menően felhasználta a finn harcosnak a tereppel és az éghajlattal való összeforrottságát. A finn harceljárást kis egységeknek elszigetelt helyzetben, önállóan vívott harca jellemzi. Zászlóalj, sőt néha század erejű különítmények merész előretörései az orosz haderő oldalába vagy hátába, nemcsak kerékkötői voltak az oroszok amúgy sem túlságosan szellemesen felépített támadási terveinek, hanem súlyos veszteségeket is okoztak. Ezek a finn vállalkozások rendszerint nélkülözték harckocsik, sőt gyakran tüzérség támogatását is. Sikerük alapja a résztvevők biztos terepismerete, kiváló harckiképzése és sítudása, nem utoljára azonban a finn harcos önfeláldozásig menő támadó készsége, merészsége és vitézsége volt.”¹⁷

Ami a harceljárásokat illeti, kijelentették, hogy „amilyen fontos szerepet vittek a harceljárásban a finn csatár harci erényei, ugyanolyan messzemenő önállóság

¹² Uo. 4. l.

¹³ Uo.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

jellemzi a finn hadműveleti egységek vezetését is. Az orosz haderő hatalmas számbeli és felszerelésbeli fölénye szükségessé tette, hogy az orosz gőzhenger sebezhető pontjain támadják meg. Így kifejlődött egy finn viszonyokra annyira jellemző támadólagos védelem, melynek lényege: nagy térben kis erőknek rugalmas, a terep és az időjárás nyújtotta előnyöknek messzemenő kihasználásával folytatólagos részlettámadásokkal az ellenség zárt arcvonalát megbontani, erkölcsi erejét megtámadni, majd összefogott erőkkel az ellenséges harccsoportokat egyenként megverni. Csak az oroszok hatalmas túlsúlya miatt nem volt ennek a finn harcmodornak területi sikere is”,¹⁸ de mint az elemzők megállapították „erkölcsi sikere maradandó lesz a hadtörténelemben”.¹⁹

Azt is megállapították, „hogy a finnek egyéniséget kidomborító harcászataival szemben az oroszok tömegharcászata csak igen nagy vér és anyagi áldozatok árán jutott sikerhez. Különösen a háború elején voltak olyan nyílt terepen, vagy befagyott tavakon át nagy túlerővel végrehajtott támadások, amelyek alatt a gyönge védő jól összefogott tűzfegyvereinek tüzével a támadót csaknem az utolsó emberig kiirtotta.”²⁰

Az orosz katona jellemét tanulmányozva kijelentették: „sorsába megnyugodott nemtörődömséggel rohant a biztos halálba. Külső behatások iránt nem volt érzékeny, a balsikerrel sújtott csapatok lelki megrendülését rövidesen a balsiker után újra megnyugodott egyensúly követte”.²¹

A Vörös Hadsereg parancsnokairól szólva, azok alacsony műveltségi színvonalát emelték ki, ami „a kapott feladatok feldolgozásában és a végrehajtás megszervezésében igen nagy nehézségeket okozott”.²² Feltűnő volt viszont e téren a háború folyamán bekövetkezett jelentős javulás. Még hatalmasabb fejlődés volt tapasztalható „a fegyvernemek közötti összműködés megszervezésében, és magában a fegyvernemek közötti összműködésben. Amíg a háború elején előfordult, hogy a harckocsik az együttműködésre utalt gyalogságot messze otthagya, önállóan törtek az ellenséges védőállásra, majd támadási céljaikat elérve, visszafordultak, és a gyalogság ezek után teljesen magára hagyatva hajtotta végre a rohamot, addig a háború végén a harckocsik és a gyalogság közötti összműködésben odáig mentek, hogy gyalogságot szállító páncélos szánokat szereltek a harckocsik mögé, néha pedig a harckocsik tetejére is helyeztek el harcosokat.”²³

Az orosz gyalogság további jellemzése során külön kiemelték „azt a hihetetlen gyorsaságot, amellyel az orosz csatár a betörés után magát be tudta ásni, és azt a szívósságot, amellyel az orosz gyalogos egy már elért terepszakaszon kitartott”.²⁴

¹⁸ Uo. 4. l.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo.

²¹ Uo.

²² Uo.

²³ Uo.

²⁴ Uo. 4.l.

Nagy hiányosságok mutatkoztak viszont a síkiképzésben. Az orosz harcos nem mutatott érdeklődést a síelés iránt az orosz hadvezetés minden igyekezete ellenére. „Megesett, hogy a síléceket tüzelőfának használták fel.”²⁵

Elismerően állapítják meg, hogy „védelemben az oroszok minden várakozást felülmúlóan kiválóan bizonyultak. Még a legreménytelenebb helyzetben is az utolsó emberig kitartott, elszigetelten, éhségtől és fagytól elcsigázottan hetekig védekezett.” Végezetül megállapítják, hogy „állások építésében és utász-munkában az oroszok felülmúlhatatlanok voltak”.²⁶

A harckocsik alkalmazása során a magyar megfigyelők joggal várták a Tuhacsevszkij marsall által kidolgozott mélységi hadviselés alkalmazását. Tuhacsevszkij azonban a sztálini személyi kultusz áldozata lett elméletével együtt. Nem véletlen tehát, hogy a magyar elemzők a szovjet páncélosok alkalmazásával kapcsolatban a következő megállapításokat tették: „A harckocsik alkalmazása terén az egész világ joggal várta a harckocsiknak nagy mélységbe tagozott tömeges bevetését. Hiszen az oroszok voltak azok, akik az utolsó tíz évben hirdették a harckocsiknak több hullámban összefogott, nagy tömegben megszervezett támadásának elháríthatatlan voltát. Az általános várakozástól eltérően nagyobb arányú harckocsitámadás nem fordult elő. A harckocsik bevetése a gyalogság helyi támogatásává fajult. Ebből kifolyóan az oroszok harckocsivesztesége igen súlyos volt. Finn nyilvántartás szerint az elpusztított, illetve zsákmányolt harckocsik száma meghaladja az 1500-at.”²⁷ Figyelemre méltó észrevételt tesznek azonban a kezelőszemélyzetet illetően, amikor megállapítják: „kiválóan bizonyult a harckocsik kezelő legénysége, amely még a legnehezebb viszonyok között is gyorsan, jól, és biztosan látta el feladatát. A személyzet válogatott emberekből állott, akik politikailag is teljesen megbízhatóak voltak.”²⁸ A harckocsianyagról azt állapították meg, hogy az „zömmel Vickers szerkesztésű” járművekből állt, amelyek nagyon jól beváltak. Megjegyezték, hogy „a finn tüzérség és páncél elhárító fegyverek elégtelensége miatt a finn hadvezetés kénytelen volt különleges páncélelhárító századokat szervezni. Ezek lesárlásból kézigránát kötegekkel és gyújtópalackokkal támadtak a harckocsikra. Ennek megakadályozására az oroszok acélhálókkal szerelték fel a harckocsikat, amelyekről a kézigránátok és gyújtópalackok visszahullottak. Az aknahatás kiküszöbölése céljából a harckocsik elé úthengerezésű készülékeket szereltek.”²⁹

Az orosz tüzérség alkalmazásáról megállapították, hogy annak fő jellemzője „a tüzérség és a lőszer szokatlan bősége. A gyalogezredekhez tartozó úgynevezett ezredtüzérségen és a hadosztályok könnyű tüzérezredén kívül a legtöbb hadosztályhoz még két nehéztüzérezred is tartozott. Emellett az oroszok hadtest, és hadseregközvetlen tüzérséggel is rendelkeztek. Végül bevetették ama hadosztályok

²⁵ Uo. 5.I.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo.

tüzérségét is, amelyek maguk a hadműveletekbe nem kerültek bele. A tüzérség felszerelése túlnyomó részt korszerű volt.”³⁰

A tüzérség tevékenységét úgy értékelték, hogy az „a háború első hónapjaiban rendszertelen volt, az ütegek rendszerint önálló tűzharcot folytattak. Később azonban a tüzérség tevékenysége korszerű színvonalra javult. Tűzőszponzósításokat nem gyors célpontváltoztatással, hanem tömeges alkalmazással szervezték meg. A háború folyamán a lövések pontossága javult. Ez főleg a levegőből történő előnyös tűzvezetési lehetőségnek lehet tulajdonítani. A légi fölény birtokában az oroszok a tűzvezetést léggömbökről és repülőgépekkel végezheték.” Különlegességként említi meg, hogy „a tűzvezető maga a támadó gyalogság első lépcsőiben haladt könnyű rádiótávbeszélő készülékkel, minden személyzet nélkül, vagy esetleg harcokocsiról irányította a tüzet. Előszeretettel használták a tüzérséget közvetlen lövésre. Állandó jellegű erődítéseket, anyagot és időt nem kímélő tömegtűzzel küzdötték le.”³¹

„Noha az orosz tüzérség alkalmazása – állapítják meg az elemzők – bizonyos mértékben tervszerűtlennek volt mondható, mégis éppen a szokatlan nagy tömegben bevetett tüzérség hatása adta meg az alapokat a hadműveletek továbbvitelére. Mozgó harcban azonban előreláthatólag az orosz tüzérség csak alárendelt szerephez fog jutni. A légvédelmi tüzesszközökkel való ellátás szintén bőséges volt. A földi légvédelmet nagy tömegű zárótűzzel szervezték meg.”³²

A magyar vezérkar számára készült elemzést a légierő és az ejtőernyős csapatok jellemzése zárja. Előljáróban leszögezi, hogy „általános csalódást keltett az orosz légierő sikertelensége. Mindenki feltétlen túlerőre, az ipari gócnak, a közlekedési hálózatnak azonnali szétrombolására számított. Ez azonban nem következett be. „Az orosz légierő a hadjárat folyamán nem tudott döntő tényezővé válni. A csapatok ellen végrehajtott bomba- és alacsony támadások különösen az első időkben csak átmeneti hatást váltottak ki, a finn lakosság ellen végrehajtott légi hadműveletek eredményessége pedig megtört a finn nép fegyelmén és előkészítettségén. Mindazonáltal a polgári lakosság súlyos károkat szenvedett a háttérországban, ahová összesen mintegy 110.000 bomba hullott, több mint 7,5 millió tonna összsúlyban. Az orosz légierő a közlekedési hálózaton sem tudott jelentősebb károkat okozni. Igaz ugyan, hogy a finnek kénytelenek voltak a forgalom nagy részét éjjelre korlátozni, és ilyenkor is néha meg-megszakadt a közlekedés, végeredményben, noha a vasutak pontossága kérdésessé vált, azok teljesítőképességé nagyban és egészben megmaradt. Kisebbségi megszakításokkal a finn hadiipar is meg tudta őrizni termelőképességét.”³³

Az orosz légierő a fentiekben vázolt sikertelensége mellett még jelentős veszteségeket is szenvedett. Finn számvetés szerint 900-on felül állt az orosz repülőveszteség. E nagy veszteségi százalék azonban nem az orosz repülőanyag rossz minőségére vezethető vissza, hanem a gépvezetők hiányos harcászati kiképzésére,

³⁰ Uo. 5. l.

³¹ Uo.

³² Uo.

³³ Uo.

FORRÁSOK

Hadtörténeti Intézet Könyvtára: Az orosz hadsereg jellemzése. Az 1939/40. évi finn-orosz háború tükrében. 3265/el1vkvf/1941. 3. l.

ÁLTALÁNOS IRODALOM

Commager H. S. 1995: A második világháború története.

Gosztonyi Péter 1993: A Vörös Hadsereg. Budapest.

Keegan, John 2008: A második világháború. Budapest.

Lukács, John 1995: Az európai világháború 1939-1941. Budapest.

Mannerheim, G. 1997: A téli háború (1939-1940). Budapest.

Messenger, Charles 1995: A háború évszázada. Debrecen.